

VOJSKA IN NARAVA: NASPROTNIKA ALI ZAVEZNIKA?

THE MILITARY VS. NATURE – OPPONENTS OR ALLIES?

Professional article

Povzetek Za Slovenijo sta značilni dobro ohranjena narava in visoka stopnja biotske raznovrstnosti, zato je tudi delež območij Natura 2000 v Sloveniji med največjimi v Evropi, in sicer 35,5-odstoten. Med območja z visoko stopnjo biotske raznovrstnosti sodijo tudi območja, namenjena obrambi. Ne glede na dejstvo, da delež območij, namenjenih obrambi, predstavlja le 0,65 odstotka vseh območij Natura 2000 v Sloveniji, je večina vključena v to ekološko omrežje.

Prvi primer učinkovitega upravljanja vojaškega vadišča z elementi ohranjanja narave je vadišče s streliščem Mlake pri Vipavi. Presaditev travnikov z modro stožko, kar so izvedli kot ukrep, ki bi nekoliko omilil prizadetost zemljišča pri gradnji strelišča, je bila uspešna. Kljub temu pa so se razrasle neznatne invazivne vrste, ki jih je treba redno odstranjevati. Ta primer je pokazal, da je za ohranitev najpomembnejših delov narave nujno sodelovanje med naravovarstvenim in vojaškim sektorjem, in sicer ne le pred, temveč tudi po izvedeni investiciji.

Dosedanja spoznanja zahtevajo intenzivnejšo medsebojno komunikacijo in osveščanje uporabnikov vojaških vadišč. Bistveno je, da se vojaške vaje izvaja ob pravem času na pravem mestu. Na operativni ravni je treba izdelati upravljalne smernice, spremljati stanje v naravi, vzdrževati naravovarstvena območja, vključiti zainteresirano javnost in pridobiti evropska sredstva za projekte, ki imajo cilj vzpostaviti trajno skupno upravljalno prakso za doseg ravnovesja oziroma sožitja med vojsko in naravo.

Ključne besede *Natura 2000, vojaška vadišča, biotska raznovrstnost, skupna upravljalna praksa.*

Abstract Well preserved nature and high biodiversity level are typical for Slovenia; they are reflected also in the fact that currently, Slovenia's Natura 2000 share of national territory is the largest in EU (35.5%). Among areas that have preserved the highest biodiversity are sites of security importance. The most important Slovene military

areas are Natura 2000 sites despite the fact that their percentage of all Natura 2000 sites in Slovenia is only 0.56%.

Mlake near the Vipava military training area is the first attempt of quite effective management a military training area in Slovenia. The transplanted itself of the *Molinia* habitat, that was a mitigation measure in building a new shooting range, was very successful. But unfortunately because of disturbances from construction works, despite all the protective measures taken invasive foreign plant species started to grow. Apart from hard work of all involved sites the appearance of foreign invasive species shows that the long-term and constant cooperation, also after military training investment project is needed to preserve the most valuable parts of nature.

A lot of efforts on the operative level need to be put into communication and awareness rising among military staff especially on choosing the proper military activity in the right place at the right time. Our future plan is therefore to prepare the management guidelines, monitor the conditions and maintain the areas of nature conservation. The future challenges will also be focused on proposal preparation of EU founded project within the purpose of establishing the long term common management practices for achieving the balance or cohabitation between the military and the nature.

Key words *Natura 2000, military training areas, biodiversity, common management practices.*

Uvod Na vseh preučevanih vojaških vadiščih (Tome, 2008) je bilo odkritih veliko ogroženih in/ali redkih habitatnih tipov ter rastlinskih in živalskih vrst, ki so opredeljene v Konvenciji o varstvu prostoživečega evropskega rastlinstva in živalstva ter njihovih naravnih življenjskih prostorov, ki se jih varuje v okviru evropskega ekološkega omrežja, imenovanega Natura 2000. Pokazalo se je, da so dolgoletne vojaške dejavnosti na teh območjih ustrezne tudi za ohranjanje biotske raznovrstnosti. V teh primerih gre sicer za samodejno ravnanje vojske, ki pa ima pozitivne učinke. Skladno s Programom upravljanja območij Natura 2000: 2007–2013 – operativni program (Bibič, 2007) Slovenija upošteva cilj vključevanja upravljanja območij Natura 2000 v sedanje sektorske upravljalvske načrte, kot na primer v gozdarstvu in vodarstvu.

Za Slovenijo sta značilni dobro ohranjena narava in visoka stopnja biotske raznovrstnosti, zato je delež območij Natura 2000 v Sloveniji med največjimi v Evropi. Območja z visoko stopnjo biotske raznovrstnosti so tudi vojaška vadišča, ki jih uporablja Slovenska vojska in z njimi upravlja Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije. Okoljski standardi, ki veljajo v Slovenski vojski, so na visoki ravni. Vojaško osebje se dobro zaveda okoljskih škod, ki bi jih lahko povzročili z nepravilnim načrtovanjem vojaških aktivnosti. Poleg zavedanja o negativnih posledicah vojaške aktivnosti je treba vojaško osebje osveščati tudi o pozitivnih učinkih na biotsko raznovrstnost. Glede na to, da je institucionalna povezava med vojaškim sektorjem in sektorjem ohranjanja narave vzpostavljena, je treba vzpostaviti še skupno upravljanje takih območij na operativni ravni. Zaradi biotske raznovrstnosti vojaških vadišč je mogoče to izkoristiti v promocijske in izobraževalne namene. Skupni cilj je ustvariti ravnotežje med zahtevami vojske in varstvom narave.

1 SLOVENSKA VOJAŠKA VADIŠČA NA OBMOČJIH NATURA 2000

Slovenska vojaška vadišča so v primerjavi z vadišči drugih evropskih držav med manjšimi. Površina območij za potrebe obrambe, ki so hkrati območja Natura 2000, je 41 km², kar je le 0,56 odstotka vseh območij Natura 2000 v Sloveniji, vendar to pomeni, da je večina območij, namenjenih obrambi, vključena v to ekološko omrežje. Zato je treba upravljanje območij Natura 2000 vključiti v veljavne načrte rabe vojaških vadišč. V okviru študije Naravovarstveno ovrednotenje izbranih vojaških območij v Sloveniji: primerjalna študija z referenčnimi območji, ki je potekala v obdobju od 2006 do 2008, so se izpostavila tri z biotsko raznovrstnostjo bogata vojaška vadišča, ki so z vidika ohranjanja narave za Slovenijo pomembna. Ta vadišča so: osrednje vadišče Slovenske vojske Poček – Bač s skupno površino 21 km², vojaško letališče Cerklje ob Krki s površino 9 km² ter vojaško vadišče s streliščem Mlake pri Vipavi, ki meri le km². Vadišči Poček – Bač in Mlake pri Vipavi sta vključeni v slovensko ekološko omrežje Natura 2000. Poleg naravovarstvenega statusa posebnega varstvenega območja (območja Natura 2000) imata obe vadišči, skladno z Zakonom o ohranjanju narave in drugo naravovarstveno zakonodajo, še status ekološko pomembnega območja, Mlake pri Vipavi pa tudi status naravne vrednote. Ne glede na to, da vojaško letališče Cerklje ob Krki ni vključeno v omrežje Natura 2000, je na tem območju odkritih precej redkih in/ali ogroženih živalskih in rastlinskih vrst ter habitatnih tipov. Na podlagi rezultatov raziskave ter skladno s 5. členom Zakona o ohranjanju narave mora Slovenska vojska na svojem področju upravičiti in zagotoviti izvajanje ukrepov, ki prispevajo k ohranjanju biotske raznovrstnosti. Pravno podlago za krepitev sodelovanja med naravovarstveno in vojaško stroko določa 7. člen tega zakona, po katerem morajo fizične in pravne osebe ravnati tako, da prispevajo k ohranjanju biotske raznovrstnosti in varujejo naravne vrednote ter pri tem medsebojno sodelujejo. Z uporabo v naravovarstvu že uveljavljenih komunikacijskih tehnik se poskuša vzpostaviti povezava med obema strokama tudi na operativni ravni, kar se kaže pri dobrem upravljanju vojaškega vadišča s streliščem Mlake pri Vipavi pred izvedbo investicije in po njej. Za osrednje vadišče Poček – Bač se pripravlja državni prostorski načrt, za vojaško letališče Cerklje ob Krki, kjer se investicijski projekt že izvaja, pa bodo učinki merljivi šele v prihodnjih letih.

2 PRIMER DOBREGA UPRAVLJANJA VOJAŠKEGA VADIŠČA BOLETICE NA ČEŠKEM

Upravljanje naravovarstvenih območij se je v drugih evropskih oboroženih silah pospešeno razvijalo od leta 2000 naprej v okviru Natura 2000, ki je ključni steber varstva narave v Evropski uniji. Evropski projekti, povezani s finančnim skladom LIFE – Narava, so omogočili sistematično prepoznavanje vojaških območij kot naravovarstveno najvrednejših. Izkušnje kažejo, da »win-win« izhodišče omogoča dobro sodelovanje med naravovarstveno in vojaško stroko. Zaradi nevojaških groženj varnosti ter negativnega človekovega vpliva sta varovanje narave in okolja sestavni del koncepta nacionalne varnosti. Vojaški sektor ima prek upravljanja pomembnih naravovarstvenih območij izjemno odgovorno vlogo (European Commission, 2005).

Primer dobrega upravljanja v tujini je vojaško območje Boletice na Češkem (Boletice, 2005) s skupno površino 220 km², ki je desetkrat večje od osrednjega vadišča Počec – Bač. Območje je bilo v evropsko ekološko omrežje Natura 2000 uvrščeno zaradi različnih vrst in habitatnih tipov, kot so travniki s prevladujočo stožko na karbonatnih, šotnih ali glineno-muljastih tleh prehodnih barij, najznačilnejši pa so strušničin mravljiščar (*Maculinea teleius*), kosec (*Crex crex*) in triprsti detelj (*Picoides tridactylus*). Največja posebnost je endemična vrsta sviščevca (*Gentianella praecox* subsp. *Bohemica*) (Grulich, 2005).

Za Boletice večinoma skrbita vojska in gozdarska služba. Na enem od robnih delov, ki je ob sobotah in nedeljah odprt tudi za civiliste, naravovarstvena služba skrbi za rastišče endemičnega sviščevca. Vojska se zaveda velikega pomena tega območja tudi z vidika varstva narave. Območje sicer vzdržujejo za urjenje vojakov, njihovo urjenje pa pomeni tudi ohranjanje zgodnjih sukcesijskih faz, ki so pomemben habitat za ogrožene vrste. Primer Boletice na Češkem dokazuje, da je mogoče vzpostaviti ravnovesje med potrebnimi vadbenimi površinami in zahtevami biotske raznovrstnosti.

Zanimivo je, da za nekatere dele območij skrbi naravovarstvena stroka, kar pomeni razmejitev skrbništva nad vojaškim območjem med vojaškim in naravovarstvenim sektorjem. Slednji tudi financira ohranjanje biotske raznovrstnosti. V Sloveniji takih primerov na vojaških območjih še ni.

Kot primer dobre prakse iz tujine, enako kot na Češkem, navajamo nizozemsko vojsko, ki je naklonjena uporabi vojaških vadišč v vzgojno-izobraževalne oziroma rekreacijske namene. Njihovo načelo je, da ničesar ne skrivajo in so ponosni na to, kar lahko pokažejo. S takšnim načinom vojska pridobiva naklonjenost lokalnega prebivalstva. Vsekakor pa takšna uporaba vadišč ne sme ovirati vojaškega usposabljanja (Djokić, 2008).

3 PRIMER DOBRE PRAKSE UPRAVLJANJA VADIŠČA S STRELIŠČEM MLAKE PRI VIPAVI

Mlake so naravna vrednota državnega pomena, ekološko pomembno območje in posebno varstveno območje Natura 2000. Poznane so kot vojaško vadišče s streliščem, ki se za urjenje vojakov uporablja že več kot pol stoletja. Območje je od nekdanj uporabljala vojska in ga temu primerno vzdrževala, vendar je kljub temu ohranilo izjemno biotsko raznovrstnost. Od drugih se razlikuje po večini melioriranih kmetijskih zemljišč v Vipavski dolini.

Izjemna biotska raznovrstnost se kaže tako v raznovrstnosti življenjskih okolij kot rastlinskih in živalskih vrst. Na Mlakah se na razmeroma majhnem območju prepletajo povsem različna življenjska okolja: potok s poplavnim pasom, studenci, mlake in jarki s stoječo vodo, močvirni predeli, vlažna in suha travišča ter gojeni travniki, različni tipi grmišč in drevesnih sestav ter manjša skalovita območja. Zabeleženih je več kot 400 različnih rastlinskih vrst, od tega jih je več kot 90 zavarovanih (Gorkič,

1998). Vrste, kot so rahlocvetna kukavica (*Orchis laxiflora*), velecvetni ralovec (*Serapias vomeracea*) in ilirski meček (*Gladiolus illyricus*) na Mlakah pri Vipavi dosegajo največjo gostoto v Sloveniji (Odredba o začasnem zavarovanju območja Mlak).

Nekateri pomembnejši habitatni tipi ter rastlinske in živalske vrste, ki so na Mlakah zavarovani s pomočjo statusa posebnega varstvenega območja (območja Natura 2000) so: travniki s prevladujočo stožko (*Molinia spp.*) na karbonatnih, šotnih ali glineno-muljastih tleh, vzhodna submediteranska suha travišča (*Scorzoneretalia villosae*), strašničnin mravljiščar (*Maculinea teleius*), travniški postavnež (*Euphydryas aurinia*), navadni koščak (*Austropotamobius torrentium*), laška žaba (*Rana latastei*), mali podkovnjak (*Rhinolophus hipposideros*), pisana penica (*Sylvia nisoria*) in hribski škrjanec (*Lullula arborea*) (Uredba o posebnih varstvenih območjih).

Po vstopu v Nato leta 2004 je bila zaradi novih Natovih standardov na Mlakah pri Vipavi nujna gradnja modernega strelišča. Zaradi zaščite travnikov z modro stožko je bila izvedena prelokacija strelišča iz najvrednejšega dela Mlak. Ne glede na to se delnemu uničenju molinietalnih travnikov ni bilo mogoče izogniti. Ko so travno rušo iz uničenih površin prenesli na manj pomembne zaraščene površine z ustreznim hidrološkim režimom znotraj Mlak, je naravovarstveno soglasje zahtevalo vzpostavitev nadomestnih habitatov. Presaditev se je pokazala za uspešno. Ruša se je prijela, vendar jo ogrožajo tujerodne invazivne rastlinske vrste, ki se kljub zaščitnim ukrepom, kot je bilo sajenje ječmena med presajen habitat, vraščajo v presajene habitate. Proti invazivnim vrstam so bili sprejeti posebni ukrepi v obliki puljenja in košenja kanadske zlate rozge (*Solidago Canadensis*), topinamburja (*Helianthus tuberosus*) in pelinolistne ambrozije (*Ambrosia artemisiifolia*) (Fajdiga, 2009). Za zagotavljanje ugodnega stanja varovanih vrst in habitatnih tipov se je na podlagi ekoloških zakonitosti teh vrst in habitatov določilo vzdrževanje omenjenih površin. Način vzdrževanja je bil vključen v načrt krajinske ureditve strelišča Mlake (Mlakar, 2008), ki ob upoštevanju ekoloških zahtev varovanih vrst na tem območju pomeni podlago za izdelavo upravljaljskega načrta z vidika varstva narave.

4 PREDLOGI UKREPOV UPRAVLJANJA SLOVENSКИH VOJAŠKIH VADIŠČ

4.1 Priprava upravljaljskih smernic

Dosedanja spoznanja zahtevajo intenzivnejšo medsebojno komunikacijo in osveščanje uporabnikov vojaških vadišč. Pomembno je, da vojaške vaje potekajo ob pravem času na pravem mestu. Za doseg ravnotežja med vojaškimi potrebami in varstvom narave je treba izdelati upravljaljske smernice. Zelo pomembno je vzpostaviti takojšnjo in neposredno komunikacijo na operativni ravni.

4.2 Spremljanje stanja v naravi

Glede na raziskavo Naravovarstveno ovrednotenje izbranih vojaških območij v Sloveniji: primerjalna študija z referenčnimi območji, bi bilo smiselno vključiti podatke v Naravovarstveni atlas¹, ki bi omogočil pretok informacij, povezanih z ohranjanjem narave, do vojaškega osebja. Tako bi bilo mogoče spremljati stanje v naravi (monitoring) z lastnimi zmogljivostmi oziroma skupaj z naravovarstveno stroko.

4.3 Vzdrževanje naravovarstvenih območij

Izkušnje iz tujine kažejo, da v zadnjem času prihaja do sprememb v vojaških strukturah in dejavnostih, ki imajo za posledico tudi zaraščanje vojaških območij. Za zagotavljanje ugodnih življenjskih pogojev v naravi na določenem območju je zaradi manjše prisotnosti vojske nujno vzdrževanje površin s košnjo, pašo ali požigom. Strojna košnja je na vojaških območjih težja zaradi neravnih površin. Paša lahko postane vprašljiva z vidika prevelikega vnosa dušika v tla, ki negativno vpliva na rast varovanih vrst orhidej. Pri požiganju pa je največ težav povezanih z nadzorom požara. Slovenska vojska bi z dodatnim usposabljanjem lahko sama opravljala nadzorovane požige. Običajno se v Sloveniji vojaška območja poleg vojaške rabe vzdržujejo s košnjo in občasnim požiganjem. Za zagotavljanje ugodnega stanja varovanih vrst in habitatnih tipov bi bilo treba spremljati učinke različnih načinov vzdrževanja na varovane vrste in habitatne tipe ter temu prilagoditi nadaljnje ukrepe.

4.4 Vključitev zainteresirane javnosti

Za ohranitev biotske raznovrstnosti vojaških območij je pomembno, da ta območja, kjer je mogoče, spozna in prepozna tudi zainteresirana javnost. Določiti pa je treba ustrezne načine, na primer postavitev informativnih tabel, izdelava predstavitev knjižic ali vzpostavitev naravoslovno učnih poti ter ureditev vojaških vadišč v vzgojno-izobraževalne namene (Djokić, 2008).

4.5 Pridobitev evropskih sredstev

Prihodnji izziv je tudi prijava projekta, ki ga delno financira Evropska unija, na primer LIFE + za vzpostavitev trajne skupne upravljalvske prakse z nadgradnjo naravovarstvenih in vojaških struktur. Razvojne naravovarstvene študije bi morale obravnavati tudi opuščena vojaška območja.

Najustreznejši način upravljanja vojaških vadišč glede ohranjanja narave bi bil, če bi z njimi upravljali kot v preteklosti, vendar je to zaradi sprememb na vojaškem področju, kot so profesionalizacija, posodobitev, standardizacija itn., neizvedljivo.

¹ *Naravovarstveni atlas je nastal v okviru projekta LIFE04/SI/000240 z naslovom Natura 2000 v Sloveniji – upravljalvski modeli in informacijski sistem. Gre za modularno načrtovano zbirko podatkov, ki temelji na sodobni GIS in internetni tehnologiji. Njegov namen je povezati in prikazati vse georeferencirane naravovarstvene podatke na enem portalu.*

Sklep Da bi se ognili finančnim posledicam zaradi prilagajanja infrastrukture naravovarstvenim zahtevam ali zaradi neizpolnjevanja zahtev, ki izhajajo iz Nature 2000, je nujno pravočasno predhodno usklajevanje pristojnih sektorjev. Za zagotavljanje trajnostnega in uravnoveženega razvoja teh območij, s poudarkom na ohranitvi biotske raznovrstnosti, je treba vzpostaviti skupno upravljavsko prakso, ki bo omogočila tako vojaško dejavnost kot ohranjanje narave. Vključevanje segmentov ohranjanja narave v zahteve vojaškega sektorja je zagotovilo za ohranitev naravnih habitatov in hkrati zagotovilo za zagotavljanje realnih razmer za urjenje vojske po načelih trajnosti (Grimm, 2004). Skupna upravljavska praksa bi morala poleg strokovnega vidika ločiti finančni vidik v sorazmernem deležu po proračunskih uporabnikih in tudi aktivnosti za pridobitev sredstev EU, namenjenih ohranjanju narave na vojaških območjih.

Vojaška območja so primerna za ohranjanje biotske raznovrstnosti. V nekaterih državah se kaže, da so celo bolj primerna od naravnih rezervatov. Slovenija je s članicami EU primerljiva glede sožitja med vojsko in naravo ter na dobri skupni razvojni poti.

Viri in literatura

1. Bibič, A., 2007. *Program upravljanja območij Natura 2000: 2007–2013; operativni program*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije.
2. Ministry of Defence, Czech Republic. 2005. *Brief Information on the Czech Republic, its Armed Forces and Boletice Military Reservation Training Facilities*. Prague: Ministry of Defense of the Czech Republic – Military Information and Service Agency.
3. Djokić, T., 2008. *Vojaško vadišče Mlake pri Vipavi. Možnosti za sodelovanje med Zavodom Republike Slovenije za varstvo narave in Slovensko vojsko. Strokovna naloga*. Ljubljana: Zavod RS za varstvo narave.
4. Djokić, T., Fajdiga, B., Jeraj, M., Trontelj, M., 2009. *Management and Sustainable Development of Slovene Military Areas. Managing military training areas of high ecological value in Central and Eastern Europe*. 30. 9.–1. 10. 2009, Passau, Germany.
5. European Commission, 2005. *LIFE Focus/LIFE, Natura 2000 and the military*. Brussels. http://ec.europa.eu/environment/life/publications/lifepublications/lifefocus/documents/military_en.pdf, 1. 9. 2009.
6. Fajdiga, B., 2009. *Strelišče Mlake pri Vipavi – naravovarstveni nadzor med izgradnjo 1. faze vojaškega poligona, Delno poročilo o izvajanju naravovarstvenega nadzora za leto 2009*. Nova Gorica: Zavod Republike Slovenije za varstvo narave, Območna enota Nova Gorica.
7. Gorkič, M., 1998. *Naravni spomenik Mlake – strokovne osnove za razglasitev*. Nova Gorica: Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine.
8. Grimm, W., 2004. *Protection of Natural Habitats within the Military Land, Experiences from U.S. Army, Europe*. Springer Netherlands. <http://www.springerlink.com/content/u27521r318274241/>, 1. 9. 2009.
9. Grulich V., Vydrova A., 2009. *Military training area Boletice*. Agency for Nature Conservation and Landscape Protection CR. Česke Budejovice.
10. Mlakar, A., 2008. *POV – projekt za obratovanje in vzdrževanje, Načrt krajinske arhitekture*. Ljubljana: Prostorsko načrtovanje Aleš Mlakar s.p.
11. *Odlok o strategiji prostorskega razvoja Slovenije*. Ur. l. RS 76/04.
12. *Srednjeročni obrambni program 2007–2012*. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije.
13. Tome, D., 2008. *Naravovarstveno ovrednotenje izbranih vojaških območij v Sloveniji*:

primerjalna študija z referenčnimi območji. Ljubljana: Nacionalni inštitut za biologijo.

14. *Uredba o posebnih varstvenih območjih (območjih Natura 2000). Ur. l. RS 49/04, 110/04, 59/07, 43/08.*
15. *Uredba o določitvi objektov in okolišev objektov, ki so posebnega pomena za obrambo, in ukrepih za njihovo varovanje. Ur. l. RS 7/99, 67/03.*
16. *Odredba o začasnem zavarovanju območja Mlak. Ur. l. RS 14/00.*
17. *Zakon o ohranjanju narave. Ur. l. RS 96/04.*
18. *Zakon o obrambi. Ur. l. RS 103/04.*